

Рецензії

НОВИЙ ПРОМІНЬ ЗОРУ У СВІТІ РОМАНІВ ГОНЧАРА

Микола Кодак. Поетика Олесья Гончара-романіста: Монографія. – Луцьк: ПВД Твердиня, 2012. – 272 с.

Кардіограма життєвих злетів і падінь Олесья Гончара досить стрімка – від усенародного провладного героя (за “Прапорonosців”) до практично ворога народу й ідеолога нового покоління (за “Собор”). Водночас якість написаного ним за роки життя жодного разу не піддавали сумнівам ні читачі, ні критики. Кожним своїм твором Гончар ступав крок-у-крок із диханням часу, еволюціонуючи разом із громадською думкою, підсвідомо відчуваючи, чого потребує людина в той чи той момент історії. Безперечно, його творчість викликає інтерес у дослідників і спонукає до відкриття нових і нових художніх аспектів. Серед низки ґрунтовних наукових праць варто згадати дослідження, що належать перу М. Гуменного, В. Дончика, М. Жулинського, О. Килимника, В. Коваля, М. Малиновської, М. Наєнка, А. Погрібного, Є. Сверстюка, Н. Сологуб, М. Степаненка, М. Шумила та ін.

Оскільки О. Гончар – не обійдена увагою постать в українському літературознавстві, існує небезпека, що кожен новий погляд на його доробок уже заздалегідь може відлунювати приказкою про “добре відоме старе”... Проте допоки існують різночитання творчості, доти й виникатимуть нові погляди на неї.

У книжці відомого літературознавця Миколи Кодака досліджено поетику великих прозових полотен О. Гончара. Це спроба комплексного аналізу романної спадщини письменника, оригінальний погляд на, здається, уже давно відому й розроблену тему. Дослідник зосереджується на психологічних тонкощах стосунків письменника і його тексту, залучає категорії пафосу, хронотопу, досліджує особливості

нарації. О. Гончар постає тут як автор-психолог, автор-аналітик, що ловить кожен нюанс суспільно-історичного розвитку, моральних зрушень та ідеалів нації, закладає у свої твори глибинний сенс, який, можливо, лишається невловним у першому наближенні до тексту.

М. Кодак приділяє увагу не лише жанрово-змістовим характеристикам романів, а й мірі вияву автора в тексті, застосовуючи й біографічний метод, без якого певні нюанси, вочевидь, здавалися б недостатньо проясненими.

Варто звернути увагу на структуру дослідження, яке певною мірою розкриває науковий метод автора. Загалом у монографії вибудовується цікава багаторівнева схема. По-перше, ще у змісті, а отже, і в порядку

викладу матеріалу одразу закладено хронологічний макрокритерій, що згодом дрібниться на низку менших.

Для кожного з “романних періодів” (а їх вісім: 1. “Прапорonoсці” (1946-1948); 2. “Таврія”–“Перекоп” (1951-1957); 3. “Людина ізброя” (1958-1959); 4. “Тронка” (1960-1962); 5. “Собор” (1963-1967); 6. “Циклон” (1968-1970); 7. “Берег любові” (1975-1976); 8. “Твоя зоря” (1976-1980)) визначено п’ять основних пунктів розбору: пафос, жанр, психологізм, хронотоп і нарація. Ці вектори очевидні, оскільки застосовуваним самим дослідником. Проте є й “неочевидні підкатегорії”, до яких він регулярно звертається.

Для початку – це родово-видові характеристики. Роман – незакостенілий жанр, що дає змогу творити синтетичні різновиди. Як показує дослідження, у творчості Гончара постійно переплітаються три основні літературні первні: епічний, ліричний і драматичний. Залежно від певних чинників – пафосу, закладеного письменником, специфіки характеротворення та низки позатекстових (історичних, біографічних) умов – один із них виходить на передній план.

Ще одна особливість студії – велика увага до психологічного аспекту творчості О. Гончара. Дослідник постійно акцентує на особливості виникнення, розвитку характерів, їх умотивованості. Окрім того, прагне вловити психологічні передумови написання того чи того твору, спираючись на події, ситуації і тенденції, що були в житті як прозаїка, так і країни в той чи той момент (автор “повторно “проходить” власне духовно-психологічну історію на відповідній біографічній фазі ідейно-емоційних процесів, звіданих і осмислених особисто”).

Серед домінант монографії – осмислення поетичності прози Гончара (“Поетична проза з сильним ліричним струменем, якій віддав перевагу письменник, була безумовно жанрово-родовим утвором, але таким, що не вважався перспективним уже в середині 20-х років”). Поетичність простежується й наголошується на різних рівнях аналізу (“Майстер поетичної прози, О.Гончар <...> впускає поезію у внутрішній світ і вислів свої героїв”). Загалом ліричному в

романістиці Гончара відводиться значна роль.

Для об’ємнішого аналізу дослідник залучає деякі паралелі з іншими текстами з української та світової літератури, уводячи романи Гончара в загальний контекст (“Прапорonoсці” – “В окопах Сталінграда” В. Некрасова; “Таврія” – “Fata morgana” Коцюбинського, “Слово о полку Ігоревім” та ін.). Окрім того, приділено належну увагу різного роду паратексту – прологам, епілогам, епіграфам.

М. Кодак звертається й до літературознавчих категорій, не дуже, скажімо так, популярних у сучасному науковому вжитку. Наприклад, пафос. У класичному розумінні – це категорія, що відповідає стилеві поведінки, манері або способу передавання відчуттів, які характеризуються емоційним піднесенням, натхненням. Уперше її розробив Аристотель, який поряд із пафосом вирізняв такі елементи риторики, як етос і логос. У трактуванні Аристотеля, пафос становить собою прийом, за якого естетика оповіді передається через трагедію героя, його страждання й емоції глядачів у відповідь.

У пізнішому тлумаченні, у працях Геґеля, поняття пафосу розширилось, увібравши не тільки трагічну, а й урочисту, піднесу естетику, загальний настрій твору. Вирізняють пафос героїчний, трагічний, романтичний, сентиментальний, сатиричний. М. Кодак вважає пафос “категорією інтегральної характеристики твору”, що “узагальнено репрезентує передусім ідейно-емоційну сферу автора, його морально-естетичні пріоритети і загальний тон світосприйняття”. Такий підхід доцільний хоча б із того погляду, що дослідник означає Гончареву людину у творах повоєнного періоду за формулою героя в античних міфах, “коли вона переходить морально-психологічний ординар людської звичайності і стає героєм”. У цьому контексті варто зазначити ще одну характерну рису романної творчості О. Гончара за М.Кодаком: настанова на епічність.

Наприклад, “Прапорonoсці” означаються як частина своєрідного радянського епосу. “Час війни став часом

героїв, часом епосу – давноминулим не за хронологічною відстанню, а за естетичною якістю”. Це зумовлює й погляд на жанрово-родові особливості роману: “Настанова на епічність – присутній чинник жанрово-родового обличчя “Прапорonoсців”. Поетика роману своєрідно запліднена епосом. <...> Роман О.Гончара асимілює не форму, а героїчний дух епосу – причетність людини до світотворення, відчуття залежності стану світобудови від діянь людини і похідне від них відчуття епічної величч, рівновеликості з епічним героєм”. Риси епічного простежуються і в інших романах.

Ще одна цікава категорія, що співвідноситься з творчістю Гончара в плані аналізу його творів, – це хронотоп. За Бахтіним, він і відіграє важливу жанрову роль, і має значний вплив на формування образів (“Властива О. Гончареві психологізація художніх хронотопів робить художнє розпізнання часопросторових вимірів дійсності поважним засобом характерології”).

Основні хронотопи, визначені дослідником, – дороги, повернення, зустрічі. Останній до того ж Гончар переосмислює в іншій, не традиційній, більш національній площині: “Герої О. Гончара зустрічаються в рідній домівці з найріднішими людьми”.

Щодо жанрових означень, то автор подає і об’єктивні жанрові характеристики творів, і їх авторські версії. У цьому контексті виникає зв’язок із поетичною творчістю: “З-поміж низки жанрово-

родових понять, якими оперує автор (поема, дума, міф, лірика...) термін “поема” однозначно домінує”.

Кожен роман Гончара має якусь специфічну жанрову ознаку, що вирізняє його серед інших, – епічність, кінематографічність, ліризація тощо. Простежено також зміну наративних моделей у творах – від домінування епічного авторського всевідання до індивідуалістичного викладу, що спирається на читацьку рецепцію.

Загалом із дослідження можна визначити низку провідних позицій, притаманних поетиці О. Гончара-романіста. Це епічність, трагізм, ліричність/поетичність і драматизація, які в кожному творі отримують особливу обробку й застосування.

М. Кодак окреслює спектр наявних проблем, тональностей, тематичних і жанрових особливостей у різний період творчості письменника. Такий підхід дає змогу простежити еволюцію прозового доробку Гончара на різних рівнях, визначити творчі пріоритети та вектори розвитку. Незважаючи на чітку структуру монографії, матеріал дослідження в розділах подано дещо нерівномірно, залежно від особливостей аналізованого матеріалу.

Творчість Олеся Гончара, як засвідчує монографія, є невичерпною основою для подальших досліджень у різних аспектах. І це не випадково, адже свого часу він став людиною епохи, її дзеркалом і її літописцем.

Отримано 3 липня 2013 р.

*Ірина Скакун
м. Київ*